

Handreiking van deputaten herziening kerkorde betreffende de structuur van kerkelijke organisaties en instellingen.

Inleiding

[1] Binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) bestaan allerlei kerkelijke samenwerkingsvormen en -verbanden. We kennen natuurlijk allemaal de samenwerking in de 'meerdere vergaderingen', de classis, de particuliere synode en de generale synode.

Daarnaast zijn er ook bijzondere samenwerkingsvormen voor een specifiek doel, een specifieke taakstelling of een bepaald project. Het kan daarbij gaan om organisaties of samenwerkingen op landelijk niveau, zoals bijvoorbeeld de Theologische Universiteit in Kampen, het Steunpunt KerkenWerk (SKW), de Vereniging Samenwerking Emeritering (VSE), maar ook om samenwerkingsvormen tussen een aantal plaatselijke kerken, tussen classes of op PS-niveau, bijvoorbeeld op het gebied van de zending of evangelisatie.

In de herziene kerkorde (tijdelijk aangeduid als HKO), zoals die in eerste lezing is vastgesteld door de generale synode van Harderwijk 2011-2012, is met het oog op die bijzondere samenwerkingsvormen een afzonderlijke bepaling opgenomen, art. E68 HKO.

Tegelijkertijd komt in de HKO de particuliere synode als reguliere kerkelijke vergadering te vervallen. De vier PS-en nieuwe stijl hebben volgens art. E66 HKO (slechts) de taak om afgevaardigden te benoemen naar de GS en zijn verder belast met kerkelijke rechtspraak. De PS als reguliere kerkelijke vergadering met haar beleidsmatige agenda, zoals die nu bestaat, zal echter verdwijnen. Dat betekent ook dat de PS niet meer kan fungeren als samenwerkingsvorm voor bijzondere kerkelijke activiteiten op PS-niveau.

Redenen genoeg om deze ontwikkelingen nader te bespreken en een handreiking te bieden bij door te voeren wijzigingen op organisatorisch vlak.

Kerkelijke organisaties en instellingen volgens de HKO

[2] Allereerst kijken we naar het nieuwe art. E68 HKO. De tekst luidt als volgt:

E68 bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen

- E68.1 De kerken kunnen voor speciale doeleinden, zoals voor missionair werk of kerkelijke beheerszaken, samenwerken in bijzondere kerkelijke organisaties.
- E68.2 Een meerdere vergadering kan voor de uitvoering van haar taken of voor het werk in de kerken een kerkelijke instelling in het leven roepen.
- E68.3 Zowel voor een bijzondere kerkelijke organisatie als voor een kerkelijke instelling wordt een rechtsvorm gekozen binnen de mogelijkheden die art. 2:2 van het Burgerlijk Wetboek daarvoor biedt. Hun bestuur en beheer wordt geregeld bij statuut.
- E68.4 De bijzondere kerkelijke organisaties en de kerkelijke instellingen houden zich aan de kerkorde en de regelingen en besluiten van de meerdere vergaderingen.

Art. E68 HKO zorgt voor een duidelijke kerkrechtelijke/juridische basis voor activiteiten die de kerken of een aantal kerken gezamenlijk uitvoeren voor langere tijd. Een dergelijke bepaling ontbreekt in de huidige KO, terwijl de KO bij uitstek de plaats is om dat te regelen. Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat die samenwerkingsactiviteiten er nu niet zijn of nu niet 'legaal' zouden zijn. Het is eerder omgekeerd: de HKO wil deze samenwerkingsvormen juist faciliteren en voorzien van een duidelijke kerkelijke basis.

[3] Daarbij gaat het om samenwerkingsvormen met een meer *duurzaam* karakter. Als bijvoorbeeld twee naburige kerken in een grotere stad voor een bepaald zomerproject eenmalig of kortdurend samen optrekken, hoeven zij daarvoor natuurlijk echt niet een 'kerkelijke organisatie' op te richten. Zij kunnen prima ad hoc samenwerkingsafspraken maken voor een goed verloop van het project en het daar bij laten. Is er echter sprake van een meer duurzame of permanente vorm van samenwerking, dan komt E68 wel in beeld. Het is dan immers van belang om zorgvuldige afspraken te hebben over taken, bevoegdheden, beroepsmogelijkheden, etc. En dat geldt nog des te meer als er sprake is van medewerkers, van een budget, etc.

[4] E68 maakt onderscheid tussen bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen. Bij *bijzondere kerkelijke organisaties* gaat het volgens E68.1 om een samenwerkingsverband van kerken: kerken kunnen zich organiseren in een samenwerkingsverband voor een bepaalde duurzame doelstelling. Het gaat hier dus om bijzondere kerkelijke organisaties *naast* de gewone meerdere vergaderingen (classes en generale synode). De kerken en classes blijven gewoon de kerken en classes die ze zijn, maar ze werken nauw samen op een bepaald gebied of voor een bepaald doel.

Een eerste voorbeeld: de kerken in drie verschillende classes werken samen in een zendingsorganisatie. Die drie classes vormen samen geen meerdere vergadering; een dergelijke meerdere vergadering kennen wij immers niet. Maar die drie classes kunnen prima samenwerken in een 'bijzondere kerkelijke organisatie' voor hun gezamenlijke doel van de zending.

Een tweede voorbeeld: de kerken werken landelijk samen in SKW-verband en VSE-verband. Twee bijzondere organisaties van en voor de kerken, waarin de kerken gezamenlijk bepaalde doelstellingen nastreven en belangen behartigen *naast* de ontmoeting van diezelfde kerken op landelijk niveau in de generale synode.

[5] E68.2 heeft betrekking op de *kerkelijke instelling* en heeft daarbij het oog op een instelling of instituut dat door een meerdere vergadering in het leven is geroepen met een specifiek doel. Hier is sprake van een (meer of minder) permanent instituut, dus een instantie, apparaat, bureau, dienst, kantoor, etc. naast de kerkelijke vergadering die haar in het leven heeft geroepen. Afhankelijk van het aan de kerkelijke instelling gegeven mandaat, kan de kerkelijke instelling meer of minder zelfstandig optreden.

Bekendste voorbeeld van een kerkelijke instelling is de TU Kampen, die als theologische universiteit een zelfstandig onderdeel van de kerken is. Hier is sprake van een instituut dat organisatorisch aan de kerken is gelieerd op het landelijke niveau van de generale synode.

[6] De vraag is inmiddels gerezen of een kerkelijke organisatie ook een kerkelijke instelling in het leven kan roepen. E68.2 reserveert de kerkelijke instelling voor een instituut dat door een meerdere kerkelijke vergadering wordt opgericht. Een kerkelijke instelling moet dus altijd van de kerken uitgaan, een onderdeel zijn van het kerkverband. Dat doet er natuurlijk niets aan af dat een bijzondere kerkelijke organisatie als bedoeld in E68.1 ook behoefte kan hebben aan een eigen bureaufunctie, een steunpunt, centrum of dergelijke. Het staat de in die kerkelijke organisatie participerende kerken vrij om daartoe te besluiten. Het desbetreffende instituut behoort dan tot die bijzondere kerkelijke organisatie en maakt daarvan onderdeel uit.

De context van kerk en staat

[7] Kerkgenootschappen leven niet op een eiland, maar zijn organisaties in de Nederlandse samenleving. Zij hebben daarmee ook hun plaats in de Nederlandse rechtsorde en zelfs een bijzondere. Art. 2:2 BW bevestigt als kernartikel in de Nederlandse wet dat de kerkgenootschappen – als consequentie van de godsdienstvrijheid – hun eigen kerkelijk statuut mogen hebben. Zij mogen hun eigen kerkstructuur inrichten overeenkomstig hun kerkelijke opvattingen.

En waar het hier nu om gaat: deze vrijheid geldt volgens de Nederlandse wet niet alleen voor de kerkgenootschappen zelf, maar ook voor hun 'zelfstandige onderdelen' en de 'lichamen waarin zij verenigd zijn'. Met andere woorden: de Nederlandse wetgever biedt de kerken alle ruimte om hun kerkelijke activiteiten ook via bijzondere kerkelijke organisaties en instellingen op geheel eigen kerkelijke wijze in te richten.

[8] De enige eis die wettelijk daarvoor geldt, is dat voor de bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen wordt gekozen voor een organisatievorm die valt onder de wettelijke bescherming voor de kerkgenootschappen zelf. Daarom bepaalt E68.3 dat zowel voor een bijzondere kerkelijke organisatie als voor een kerkelijke instelling wordt gekozen voor een rechtsvorm die past binnen art. 2:2 BW. Dit impliceert dat niet gekozen moet worden voor een civielrechtelijke vereniging of stichting. Want de vereniging en stichting zijn wettelijk gezien geen *kerkelijke* rechtspersonen en vallen niet onder het beschermingsregime van art. 2:2 BW voor de kerkgenootschappen.

[9] Voor *nieuwe* kerkelijke organisaties of kerkelijke instellingen is het dus zaak om niet vanuit een soort automatisme of vanuit een gebrek aan kennis of 'omdat het zo makkelijk is' maar te grijpen naar de rechtsvorm van een vereniging of stichting. In art. E68.3 hebben de kerken bepaald dat zij (ook) voor hun bijzondere organisaties en instellingen maximaal gebruik maken van de kerkelijke organisatievormen. Voor *bestaande* organisaties, die zich in het verleden een verenigings- of stichtingsvorm hebben laten aanmeten, rijst de vraag naar het zich omkleuren (conversie) naar een kerkelijke rechtsvorm.

[10.] Ter vermindering van misverstand: de kerkgenootschappen en hun 'zelfstandige onderdelen' en de 'lichamen waarin de kerkgenootschappen verenigd zijn' (zoals de wet dat formuleert) zijn volwaardige rechtspersonen naar Nederlands recht en nemen in dat opzicht ook een geheel gelijkwaardige positie in in het *externe rechtsverkeer*. Kerken, bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen kunnen als kerkelijke rechtspersonen met derden (extern) gewoon contracten aangaan, afspraken maken, financiën beheren, onroerende zaken op hun naam krijgen, vergunningen aanvragen, etc.

[11.] De bijzondere status van kerkgenootschappen, hun zelfstandige onderdelen en de lichamen waarin zij verenigd zijn, komt tot uitdrukking in hun *intern-kerkelijke rechtspositie*. Als uitvloeisel van de godsdienstvrijheid worden zij namelijk 'geregeerd door hun eigen statuut'. Dat heeft consequenties in twee richtingen: enerzijds mogen zij hun eigen interne regelingen treffen op basis van hun geloofsopvattingen; anderzijds zijn een aantal wettelijke bepalingen op hen van toepassing, die de bijzondere positie van de kerken respecteren. Bij dit laatste valt bijvoorbeeld te denken aan de Algemene wet gelijke behandeling (Awgb). De HKO gaat er van uit dat de kerken voor hun bijzondere kerkelijke organisaties en instellingen ook gebruik maken van deze speciale kerkelijke status.

Maatwerk

[12.] Het kiezen van de goede structuur voor de bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen is maatwerk. Juist omdat hiervoor geen overheidsregels gelden, mogen en moeten de kerken hun eigen infrastructuur zelf regelen. Het verenigings- en stichtingenrecht is niet van toepassing. Het kan dus ook zonder inschakeling van de notaris. En een notaris die geen weet heeft van de intern-kerkelijke verhoudingen is zelfs af te raden, omdat die vaak toch weer aan komt met het verenigings- en stichtingenrecht. Het leveren van maatwerk vereist wel inzet van betrokkenen en het zo nodig inschakelen van deskundigen op kerkelijk-organisatorisch terrein. De kerkelijke vrijheid van organisatie vraagt om een goed doordacht concept en zorgvuldige uitvoering daarvan.

[13.] Voor de totstandkoming van een bijzondere kerkelijke organisatie is allereerst een *formeel besluit* vereist van de kerkenraden van de gezamenlijke kerken dan wel van de classes die tot oprichting overgaan. Anders gezegd: een bijzondere kerkelijke organisatie kan niet zich zelf in het leven roepen, maar wordt opgericht door de deelnemende kerken en/of classes. Uit het besluit moet expliciet blijken dat er de gezamenlijke wil is om over te gaan tot de oprichting van een bijzondere kerkelijke organisatie voor een specifiek doel en dat deze bijzondere kerkelijke organisatie rechtspersoonlijkheid toekomt onder art. 2:2 BW.

[14.] Voor de bijzondere kerkelijke organisatie dient vervolgens een *statuut* te worden vastgesteld. Daarin wordt zowel de interne organisatie, het financieel beheer alsook de vertegenwoordiging van de bijzondere kerkelijke organisatie in het externe rechtsverkeer geregeld. Dit laatste is o.a. van praktisch belang voor het verkrijgen van een bankrekening, e.d. De bijzondere kerkelijke organisatie moet zich immers kunnen legitimeren vanuit het oprichtingsbesluit en haar statuut.

[15.] Bedacht dient te worden dat een bijzondere kerkelijke organisatie ook de *ANBI-status* dient te verkrijgen t.b.v. bijvoorbeeld de giftenaftrek. In beginsel zal een bijzondere kerkelijke organisatie kunnen vallen onder de groepsbeschikking die door de Belastingdienst is verleend aan "de Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt) alsmede hun zelfstandige onderdelen, en lichamen met een algemeen nut beogende doelstelling die zich binnen de invloedssfeer van het kerkgenootschap bevinden". Overleg hierover is gewenst met deputaten Financiën en Beheer.

[16.] Voor de opneming in het *Handelsregister* van de Kamers van Koophandel geldt dat een bijzondere kerkelijke organisatie in beginsel zal kunnen vallen onder de centrale inschrijving van de Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt) als koepelorganisatie met het centrale inschrijfnummer 09193479. Overleg hierover is gewenst met deputaten Financiën en Beheer.

[17.] Het voorgaande geldt mutatis mutandis ook voor de kerkelijke instellingen.

Stappenplan

[18.] De bestaande bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen doen er goed aan zich te beraden op de vraag of zij onder de HKO ongewijzigd kunnen blijven voortbestaan dan wel een aanpassingstraject moeten opstarten. Een tweetal bewegingen is in ieder geval te benoemen:

- De huidige bijzondere kerkelijke organisaties op PS-niveau dienen hun aansluiting binnen het kerkverband opnieuw te structureren wegens het vervallen van de particuliere synodes als beleidsvergaderingen.
- Bijzondere organisaties die nu nog opereren in de rechtsvorm van een civielrechtelijke vereniging of stichting dienen zich te gaan toeleggen op conversie naar een kerkelijke rechtspersoon onder de vigeur van art. 2:2 BW.

[19.] In het geval er sprake is van de opstart van een nieuwe bijzondere kerkelijke organisatie of kerkelijke instelling kan en dient er rechtstreekse aansluiting te worden gezocht bij de organisatiestructuur volgens artikel E68 HKO.

[20.] Samenvattend: als het gaat om de wijziging of totstandkoming van een bijzondere kerkelijke organisatie of kerkelijke instelling, zijn daarbij van belang:

- a. een *oprichtingsbesluit* waarbij de bijzondere kerkelijke organisatie of kerkelijke instelling in het leven wordt geroepen en waarbij haar een rechtspersoonlijkheidsvorm wordt toegekend die valt onder art. 2:2 BW;
- b. de totstandbrenging van een *statuut* betreffende de interne organisatie, het financieel beheer alsook de vertegenwoordiging van de bijzondere kerkelijke organisatie of kerkelijke instelling in het externe rechtsverkeer;
- c. aanmelding voor de *ANBI-status* via de groepsbeschikking voor de GKv van de Belastingdienst;
- d. aanmelding voor de inschrijving in het *Handelsregister* van de Kamers van Koophandel via het centrale inschrijfnummer van de koepelorganisatie van de GKv.

[21.] Het besluit tot het oprichten van bijzondere kerkelijke organisaties en kerkelijke instellingen, de redactie van het statuut en het verdere uitvoeringstraject vraagt om een zorgvuldige en deskundige aanpak. De concrete begeleiding hierbij valt niet onder de taakstelling van deputaten herziening kerkorde. Deputaat mr. dr. P.T. Pel te Hattem, die ook deze handreiking voor deputaten heeft geschreven, is in voorkomend geval bereid om op zakelijke basis advies en bijstand te verlenen.

Deputaten herziening kerkorde
8 november 2013